

Samenvatting

“De warme stad”

Titel	:	De warme stad
Ondertitel	:	Betrokkenheid bij het publieke domein
Auteur	:	Thaddeus Müller
Quote	:	<i>“In de loop der jaren wordt het publieke domein voor de betrokkenen een stedelijke omgeving die zij gebruiken voor uiteenlopende sociale doeleinden, waardoor ze zich er thuis voelen.”</i>

De studie gepresenteerd in dit boek gaat over een specifieke categorie interacties in het publieke domein, namelijk interacties waarin sprake is van (positieve) betrokkenheid. Uit vriendelijke, hartelijke of intieme interacties ontstond het begrip “de warme stad”, dat Müller in zijn boek uitvoerig behandelt op basis van diverse (sociologische) onderzoeken.

De stad doet zich in verschillende gedaantes aan de gebruikers voor. De laatste jaren is er namelijk een verandering in de stad te zien; de stad wordt centrum van consumptie en vermaak. De studie richt zich op het publieke domein; het geheel aan (semi-) openbare ruimtes, ruimtes die in principe toegankelijk zijn voor iedereen, zoals parken, straten en cafés, waarin de meeste mensen onbekenden voor elkaar zijn. Openbare ruimtes waarin de meeste personen elkaar kennen hebben een privé-karakter en behoren niet tot het publieke domein. Het typerende van interacties tussen stedelingen is dat ze allemaal op verschillende manieren betrokken zijn bij wat zich voordoet in het publieke domein.

Wirth stelt dat de stad zich onderscheidt van andere samenlevingsvormen door haar bevolkingsgrootte, bevolkingsdichtheid en heterogeniteit. De kenmerken leiden tot een bepaalde stedelijke omgangsvorm. Deze visie op de stad is weer gebaseerd op de zienswijze van klassieke sociologen als Durkheim en Tönnies. Critici hebben echter laten zien dat steden gecompliceerde en gelaagde samenlevingen zijn, waarin uiteenlopende sferen of domeinen naast elkaar bestaan. Stedelijkheid hoeft primaire relaties niet te verzwakken en brengt personen niet noodzakelijk in een sociaal isolement. Fischer stelt dat vervreemding vooral betrekking heeft op de publieke sfeer. Door het heterogene karakter van de publieke wereld komen stedelingen er met mensen in aanraking die zich ogenschijnlijk vreemd, afwijkend en onconventioneel gedragen. Goffman introduceert de term “beleefde onoplettendheid”, waarmee hij wil zeggen dat mensen een bepaalde afstand bewaren. Men kijkt wel naar elkaar zonder vorm van herkenning, en vervolgens wenden ze hun blik af, om elkaar niet in verlegenheid te brengen.

Afstand houden kan ook door het publieke domein te “privatiseren”, aldus Lofland. Dit gebeurt door “lokale transformatie” en “symbolische transformatie”. Bij “lokale transformatie” maken stedelingen regelmatig gebruik van dezelfde ruimte, en leren zo de gebruikers kennen. Uiteindelijk gaan ze de ruimte beschouwen als hun privé-domein. “Symbolische transformatie” kenmerkt zich door het afstand scheppen door oogcontact te vermijden en niet opvallend gedrag.

Er is de laatste tijd veel aandacht voor de betrokkenheid bij de publieke sfeer, dat waarschijnlijk samenhangt met een bepaalde fase van stedelijkheid. Er is sprake van een overgangperiode: de 19de eeuwse industriestad heeft langzaam maar zeker plaatsgemaakt voor de “pretstad”; de nieuwe stedelijkheid. Binnen deze nieuwe stedelijkheid spelen vermaak, ontspanning en amusement een belangrijke rol. Postindustriële steden hebben in overwegende mate een andere functie gekregen, eerder expressief dan instrumenteel. Ze zijn niet meer als productiecentra ingericht, maar als consumptiecentra en brandpunten van exclusief vermaak. Deze stedelijke transformatie sluit aan op algemene maatschappelijke ontwikkelingen, die hebben plaatsgevonden sinds de jaren zestig. Er is sprake van “nieuwe stedelingen”, waarbij nieuw geen betrekking heeft op het feit dat deze stedelingen zich recent gevestigd hebben, maar op het gegeven dat ze de stad op een nieuwe manier gebruiken. De betrokkenheid bij de stad en stedelingen is onderdeel van hun manier van leven.

Het bestaan van de warme stad is afhankelijk van de aanwezigheid van het publieke domein. Dit domein heeft een beweeglijk en plooibaar karakter. Plekken waar mensen elkaar goed kennen behoren tot het parochiale domein. Stedelijke gebieden waar sprake is van een publiek domein, worden gekenmerkt door een kleinschalige structuur en dimensie van de stedelijke morfologie. Volgens Jacobs is het een reeks van omstandigheden die een straat attractief maakt. Drukke leidt niet per definitie tot betrokkenheid bij het publieke domein. Het aanwezig zijn van veel mensen is een belangrijke voorwaarde. Tevens is de wijze waarop personen de aanwezige gebruikers categoriseren bepalend voor het ervaren van stedelijke warmte. De warme stad bestaat uit daarnaast ook uit ruimtes waarin personen daadwerkelijk contact aangaan.

Stedelingen creëren een mentale plattegrond van de publieke wereld. Hierbij worden ze stadsgewijs gemaakt door “stedelijke gidsen”; ze worden op de hoogte gebracht van de betekenisdimensies van het publieke domein. Betrokkenheid bij de publieke wereld blijkt bepaald te worden door ruimtelijke en sociale kenmerken van de stedelijke wereld. Bij de oriëntatie in steden, speelt de vormgeving van straten en gebouwen een grote rol aldus Lynch.

Een fundamentele eigenschap van het publieke domein is "audience role prominence": het publieke domein als kijkruimte. Het kijken naar mensen wordt de laatste jaren in verband gebracht met het consumptieve en recreatieve gebruik van de postindustriële stad, ook wel verwoord als "pret"- of "uitstad". Visuele betrokkenheid begint met het vinden van een geschikte plek voor het kijken naar mensen, zoals een pleintje, een terras of een plek in een park. Personen nemen de tijd "de omgeving te lezen" en positioneren zich zo dat hun blik gericht is op "de drukte". Bij het observeren let men op een drietal aspecten: de uiterlijke verschijning, de wijze waarop men zich gedraagt en de omgeving waarin iemand zich bevindt. Het kijken heeft een rijker en veelzijdiger karakter, waardoor het publieke domein getransformeerd wordt in een ruimte van uiteenlopende visuele ervaringen. Daarbij kan gezegd worden dat het leven in de stad zonder de opvallende gebruikers een stuk anoniemer zou zijn. De opvallende en afwijkende onbekenden maken de stad juist interessant en persoonlijk.

Het publieke domein is ook een plek voor vluchtige en terloopse contacten. Een van de belangrijke publieke omgangsregels is dat onbekenden elkaar niet aanspreken, als zij bijvoorbeeld elkaar passeren op straat. Een van de urbane omgangsvormen die stadssociologen hebben beschreven, houdt in dat onbekenden elkaar zo min mogelijk aanraken en met elkaar rekeningen houden door het respecteren van de "territories of self".

Er zijn ook ontmoetingen die langer duren, de "gerichte interacties", waarbij coördinatie en coöperatie noodzakelijk zijn. Er zijn twee categorieën interacties, namelijk vriendelijke en intieme ontmoetingen tussen onbekenden. De vriendelijke omgang vindt plaats in openbare ruimtes die een sterk privé-karakter. Deze ontmoetingen vinden evenwel ook plaats in het publieke domein waar de meeste personen elkaar niet kennen. Sociologen hebben weinig aandacht besteed aan de dagelijkse praktijk van intieme en erotische interacties in het publieke domein, waarbij het leeuwendeel over homo-erotische interacties gaat.

Als mensen in gezelschap zijn van vrienden en bekenden schermen zij zich per definitie niet af van anderen, maar zij weten dit samenzijn op diverse manieren te combineren met aandacht voor onbekenden. Hiermee geven ze betekenis aan hun relatie en aan het publieke domein. In het publieke domein zijn er ook "bekende vreemden"; mensen over wie men weinig biografische informatie heeft, maar die hen niet helemaal onbekend zijn, omdat ze hen regelmatig tegenkomen in de stad. Deze relaties bestaan bij de gratie van het publieke domein. Stedelingen vereenzelvigen "bekende vreemden" met specifieke ruimtes en weten bij het zien van hen op bepaalde gedeeltes van hun route of ze op tijd, te laat of te vroeg zijn. Door deze herkenning raken ze vertrouwd met de stedelijke omgeving. Hoe vluchtig en oppervlakkig deze ontmoetingen ook lijken, ze zijn van grote betekenis voor de beleving van de publieke sfeer. Ze veranderen het anonieme en onpersoonlijke karakter van de publieke wereld, waardoor stedelingen haar ervaren als een vertrouwde omgeving.

Het publieke domein is ook een belevingsruimte waar mensen ontspanning, avontuur en euforie vinden. Dit nieuwe gebruik van de stad sluit aan op de verandering van de sociaal-economische infrastructuur van de stedelijke omgeving, die wordt gekenmerkt door een overgang van "werkstad" naar "pretstad". Wat nieuw is, is de grotere openbaarheid, de grotere omvang en het dominante karakter van het stedelijke genot. Het zijn met name de ruimtes waarin de zintuigen geprikkeld worden door een divers geheel aan activiteiten, die geschikt zijn om de stad op deze wijze te beleven. Het beschikken over stadswijsheid – kennis over het hoe en waar van het stedelijke leven – is noodzakelijk om de stad te ontsluiten. In studies over het stadsgebruik komt naar voren dat intimisering van het privé-domein doorslaggevend is voor de betrokkenheid bij het publieke domein, zo blijkt uit onderzoek van Heinmeijer, Vijgen en Van Engelsdorp Gastelaars.

Uiteindelijk blijven er twee witte vlekken over; de bewoners en de geschiedenis van de warme stad. De kiem van stedelijke warmte ligt besloten in het specifieke karakter van de moderne westerse stad, dat bepaald wordt door de heterogeniteit, grootte en dichtheid van haar bevolking. Door urbanisering en industrialisering is er sprake van een immense expansie van de publieke wereld.

ⁱ Thaddeus Müller, De warme stad, betrokkenheid bij het publieke domein (2002), Uitgeverij Jan van Arkel, Utrecht, pp. 51-52